

УДК 159.922.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ В КОНТЕКСТІ БЛОКОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ДЕПРИВОВАНИХ ОСІБ

Гошовський Я.О., д. психол. н.,
професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті висвітлено психологічну специфіку прояву різнотипних інтернет-адикцій у депривованих осіб. Встановлені особливості розвитку і функціонування інтернет-адикцій у контексті блокованого спілкування й ускладненої комунікації депривованих підлітків.

Ключові слова: депривація, депривовані підлітки, комунікативна депривація, блоковане спілкування, інтернет-адикції.

В статье отражена психологическая специфика проявления разнотипных интернет-аддикций у депривированных лиц. Установлены особенности развития и функционирования интернет-аддикций в контексте блокированного общения и осложненной коммуникации депривированных подростков.

Ключевые слова: депривация, депривированные подростки, коммуникативная депривация, блокированное общение, интернет-аддикции.

Hoshovskyi Ya.O. PSYCHOLOGICAL FEATURES INTERNET ADDICTION IN CONTEXT OF BLOCKED INTERCOURSE OF DEPRIVED PEOPLE

In the article psychological specific of display of Internet addiction of various of type is reflected for deprived people. The features of development and functioning of Internet addiction are set in context of blocked intercourse and complicated communication of deprived teenagers.

Key words: deprivation, deprived teenagers, communicative depravation, blocked intercourse, Internet addiction.

Постановка проблеми. Феноменологія депривації зумовлена, актуалізована й загрожена трансформаційними умовами нашого соціуму, набула окремого й важливого наукового статусу [3; 4; 7]. Вузли соціальних суперечностей, особистісних деструкцій і патологій фіксуються, насамперед, у розбалансованій чи блокованій системі спілкування депривованих осіб, які позбавлені умов для повноцінного задоволення основних базових біосоціальних потреб, зокрема однієї з найважливіших – бути афілійованим, потрібним, вислуханим, почутим, зрозумілим тощо. Депривація має негативними наслідками цілу низку суспільно-особистісних девіацій, а блокування комунікативно-перцептивного розвитку призводить до численних індивідуально-психологічних дисфункцій людини як на особистісному, так і соціальному рівнях, проявляючись, зокрема, в інтернет-адикціях [3; 4].

Мета – дослідження психологічної специфіки інтернет-адиктивної поведінки особистості в умовах різновидової, зокрема комунікативної, депривації.

Ступінь розробленості проблеми. Традиційно виокремлюють п'ять основних типів інтернет-залежності, кожен з яких має свою чітко виражену функціональну семантику: 1) кіберсексуальна залежність як невпинний потяг до відвідування порносай-

тів і заняття кіберсексом; 2) пристрасть до віртуальних знайомств; 3) пристрасть до онлайн-азартних ігор; 4) перманентний і нескінченний серфінг по сайтах і пошук інформації; 5) пристрасть до комп'ютерних ігор [1; 2; 5; 9; 10].

Специфіка психологічної залежності особистості розкрита в дослідженнях С. Кулікова, Є. Мельника, К. Сельченко та ін.; феноменологія побудови й налагодження взаємодії у віртуальному просторі презентована у наукових студіях О. Войскунського, А. Гольдберга, Н. Чудової, Л. Юр'євої та ін.; спонукально-мотиваційна канва особистісних інтенцій надавати перевагу перебуванню в Інтернеті на противагу реальному спілкуванню детально описана у дослідженнях Ю. Бабаєвої, О. Войскунського, О. Камінської, О. Сміслової та ін.; психологічні особливості превенції як полімодальної профілактики виникнення інтернет-залежності висвітлені у працях Н. Завацької, О. Камінської, Н. Коломінського, Н. Максимової, Т. Яценко та ін. [1; 2; 5; 9]. Цікавими й інноваційними видаються наукологічні підходи щодо чинників і механізмів інтернет-залежності від онлайн-ігор, запропоновані вітчизняними науковцями, зокрема Л. Журавльовою та О. Камінською [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ревіталізація депривованих підлітків із ознаками інтернет-залежної по-

ведінки зумовлена гострою необхідністю надання їм різнобічної психологічної допомоги з метою подолання адикційних психостанів, адже, як відзначає С. Максименко в річищі генетичної психології, серед найактуальніших проблем сучасного соціального середовища набувають чільного статусу тактики і стратегії набуття особистістю так званого вітагенного досвіду – досвіду виживання і пристосування до життя [7]. Активізація спроб виживання, постійне набуття життєвості, адаптивності, пристосування у мінливому світі, а не блукання безмірами світової павутини є нагальними проблемами для депривованої дитини. Звичайно, важлива роль повинна відводитися комунікативно-перцептивним знанням, умінням і навичкам, які забезпечують повноцінне реальне спілкування і функціонування у мікро- і макросоціумі, а не лише віртуальну комунікацію з анонімними або віддаленими суб'єктами спілкування.

Інтернет-адикції депривованої особистості лише посилюють дихотомійність її екзистенції, посилюючи амбівалентність, невпевненість, нерішучість у взаєминах з іншими. Р. Пайєрлс відзначав, що «...ентропія і безлад не тільки подібні, але і є одне і те ж саме» [8, 12]. Зі зростанням ентропії збільшується хаос у системах на всіх рівнях, зокрема відбувається розлад (безлад) у самосприйнятті та міжособистісному спілкуванні. До того ж, величина ентропії у результаті процесів, що відбуваються в ній, росте і досягає максимуму якраз в ізольованій системі. Звичайно, такими ізольованими системами в соціальному вимірі є, насамперед, пенітенціарні установи і навчально-виховні заклади закритого типу, де ізоляціонізм, синдроми інституціоналізму та госпіталізму є типовими явищами, власне, чи не головною ознакою. Спілкування в таких умовах зазнає численних перепадів, негарездів і бар'єрів, оскільки вибудовується не за принципами гармонійності та суб'єкт-суб'єктної парадигми. Безнормність, когнітивний і аксіологічний вакуум призводять до значних проблем і деструкцій з украй негативними наслідками.

Тотальна аномія лише ускладнює застосування ревіталізаційних технологій у соціально-психологічній роботі з депривованою інтернет-залежною особистістю, насамперед, через потужні бар'єри і розлади у системі міжособистісного спілкування та компенсаційною сутністю віддаленого віртуального спілкування. Стосовно депривованої особистості все значно ускладнюється, оскільки спрацьовує феномен відчуження (причому, здебільшого на всіх рівнях: від внутрішньоособистісного (амбі-

валентність, акцентуації, аутизм) до міжособистісного (агресія, негативні атитюди, мобінг, тролінг тощо).

Ускладнюючим фактором виступає те, що депривована особистість сприймається «нормативною більшістю» з позицій «парадигми колонії», згідно з якими не таке, інше, слабше трактується, як чуже, негативне, гірше, низькостатусніше. Виникає опозиція соціальних настановлень щодо бінарної єдності «норма і депривація», проявляючись, наприклад, у звичному, нормальному ставленні до дитини з нуклеарної сім'ї та у зневажливого чи жалісливо-погордливого до вихованця інтернату. Отож найпростішим шляхом «налагодження» нормального й партнерського спілкування депривованою дитиною досить часто обирається якраз втеча (самовтеча) у віртуальний комунікативний простір.

З нашого погляду, на стадії адаптування до нормативного устрою доколишнього соціуму депривовані діти з інтернет-адикціями мають проблеми з формуванням самоакцептивної атрибуції, а в процесі реального міжособистісного спілкування у них спостерігається загострення потреби в застосуванні різноманітних захисних механізмів. Унаслідок неадекватного уявлення про себе, спричиненого деприваційним синдромом, виникає стан дезадаптації, конфліктності і самоконфліктності, тривожності, порушується самоповага, проявляються численні проблеми у спілкуванні.

Депресивний модус самосвідомості в першу чергу проявляється на відкритості-закритості комунікативних настановлень депривованої особистості, створює низку перцептивних бар'єрів, усталює режими відчуттів у площині самотності, відлюдькуватості й аутистичності, тому Інтернет обирається своєрідною панацеєю від усіх бід і проблем. Там у середовищі персонажів комп'ютерної гри можна бути дуже успішним, долати, перестрибувати всі перепони, знищувати ворога тощо, тобто бути і функціонально, і комунікативно успішним. Звикання до «перемог» у віртуальному світі може перерости в боязкість, нерішучість у безпосередніх міжособистісних взаєминах, хоча цілком можливе й агресивне перенесення у реальний світ поведінкових моделей поведінки інтернет-героїв. У контексті цього в самосприйнятті депривованих інтернет-залежних підлітків часто може проявлятися перцептивне викривлення картини світу і себе в ньому, тому основною захисною стратегією обирається здебільшого афективно-конфліктний стиль спілкування, що проявляється у фізичній чи вербальній

агресії. Самотність, відчуження, протиставлення себе мікро- або макросередовищу, значущим соціальним авторитетам чи навіть референтній групі теж є невід'ємними атрибутами самоакцептації інтернет-залежних підлітків – вихованців інтернатних закладів. Висока сензитивність до широкого кола афективних факторів негативного спектру спричиняє часті психотравмівні ситуації, що проявляються як захисні спалахові емоційні відреагування або відмова від самосприйняття й спілкування з іншими. Вони мають здебільшого ситуативний, тимчасовий характер, однак частота подібних напружених «прикордонних» станів може призвести до стабілізації конфліктного, агресивно-оборонного стилю спілкування з довкіллям. Значною мірою такі агресивно-конфліктні моделі почерпнуті підлітком завдяки блуканням лабіринтами насилля, наприклад, унаслідок пристрасті до комп'ютерних ігор.

Слід відзначити, що соціальний статус дитини-сироти, дитини-підкидька, «інкубаторця» вже містить психотравмівну сутність і стереотипність, що проявляється, насамперед, на рівні блокування соціальної перцепції. По суті, депривована особистість вимушена перманентно долати опозицію «свій – чужий» з усією гамою комунікативно-перцептивних бар'єрів, що вилаштовується довкола неї. Тому в процесі ревіталізації/ресоціалізації нагально постає необхідність особистості в абсорбції як формі інтегрованості в нове соціокультурне середовище. Внаслідок «внутрішньої робінзонади» як спроби занурення у віртуальне спілкування (соціальні мережі, ігри тощо) відбувається лише поглиблення інтернет-залежності [3; 4].

У річищі нашої проблематики головним детермінуючим мета-фактором розвитку особистості слід визнати режим депривації, однією з найтипівіших ознак якого є блокування повноцінного становлення і функціонування соціальної активності людини, зокрема спілкування. Відомо, що деприваційні умови розвитку спричиняють як його брак, нестачу (комунікативний вакуум), так і надмірність, остогидлість (замкнутий комунікативний простір). Це суттєво ускладнює успішність застосування перцептивних технологій у процесі надання ревіталізаційної допомоги інтернет-залежній депривованій особистості.

У гнітких і обмежувачих умовах депривації спілкування та внаслідок потужного блокування звичного поведінкового ритму регламентованим режимом навчально-виховного закладу закритого типу в дітей домінує стан постійного нервово-психічно-

го напруження, яке малоефективно впливає на коректування їхнього особистісного розвитку та породжує додаткові труднощі й ревіталізаційні бар'єри [4].

Враховуючи той факт, що характерологічні особливості людини об'єднуються у цілісне системно-структурне утворення як усвідомлені когнітивні, рефлексивні, особистісно-мотиваційні, так і часто неусвідомлені емоційно-образні компоненти, то стають очевидними «деприваційні нашарування» на процес спілкування депривованих дітей. Втеча в інтернет-спілкування є здебільшого психозахисною і компенсаторною реакцією на блокувально-обмежувальні комунікативні практики, що часто культивуються в інтернатних закладах.

Вважаємо, що чутливість, полізалежність, вразливість, поступливість, несамостійність, надмірна емпатійність і соціальна боязкість вибудовують характерологічний комунікативний профіль депривованих дітей, тому нескінченний серфінг по сайтах і пошук інформації є спробою задовольнити не лише гностичні потреби, але й чітко вираженою компенсаторною ознакою пошуку гармонійніших версій спілкування.

Екстравертні тенденції спілкування, зіткнувшись із системою заборон і обмежень, можуть перерости у латентні чи явні конфлікти як на зовнішньому рівні (задиркуватість, озлоблена вербальна агресивність, поведінкова імпульсивність тощо), так і на рівні внутрішньоособистісного самоаналізу (гіпертрофована сором'язливість, надмірне самокопирсання і самокартання тощо). Тому надмірне захоплення Інтернетом як вільним комунікативним світом і простором є своєрідною рятівною тактикою і стратегією дитини, що перебуває в силовому полі різновидової депривації.

Для інтернет-залежних підлітків цілком характерними є капітулянтські настрої, отож потрібно вести мову про те, що в умовах фрустрації інтимно-особистісного спілкування вони значно частіше, ніж однолітки, демонструють реакції капітуляції. Ціла група факторів, що гальмують ефективність міжособистісного спілкування, призводить до слабкості вольових зусиль та невпевненості, до активізації схильності надавати перепонам надмірну значущість та нездоланність. Серед чинників, які знижують стійкість до формування реакції капітуляції можна назвати низьку групову конформність як наслідок фрустрації потреби в інтимно-особистісному спілкуванні, схильність до тривалої ідеаторної переробки інформації, ригідність афектів, а також схильність до швидкого формування почуття провини [3]. Звичайно, такий депресив-

ний модус самоусвідомлення дезорганізує оптимістичне світобачення підлітків, породжує численні проблеми соціально-психологічного плану, штовхає у блукання світовою павутиною в компенсаторних пошуках варіантів виходу з такої гнітючої ситуації.

На наш погляд, невпевненість і обмеженість комунікативних потенціалів інтернет-залежних підлітків у функціональному контексті дитячого навчально-виховного закладу закритого типу призводять до швидкої зміни настроїв і конфліктності взаємин, які на ранніх адаптаційних етапах лише дезорієнтують та ускладнюють процес пристосування. Згодом постійне коло партнерів, корпоративність спілкування, сегрегаційність і кастовість взаємин унаслідок субкультурного статусно-рольового розшарування дітей можуть породжувати ефект роздвоєння психологічного поля групи, насичуючи спілкування між її членами емоційною мозаїчністю та інтелектуальною фрагментарністю [3; 4].

Оскільки міжособистісне сприймання інтернет-залежних підлітків, більшість з яких пережила депривацію повноцінних сімейних взаємин ще в ранньому дитинстві, в умовах теперішнього обмеженого спілкування будується на ефекті «спадаючого осліплення», то високостатусні вихованці сприймають низькостатусних ровесників як людей з величезною кількістю недоліків і особистісних вад. Звичайно ж, такі перцептивні прогалини мало сприяють формуванню адекватного особистісно-стратифікаційного статусу й повноцінного, ефективного спілкування та породжують невпинне бажання усамітнення, самовтечі, зокрема і, насамперед, у розкуті і відкриті безміри Інтернету.

Помежове або й девіантне захоплення порносайтами для дітей, які перебувають на онтогенетичному відтинку активного пубертату, призводить до комунікативної дезадаптації. Боязнь бути упійманим чи звинуваченим у надмірному зацікавленні порнографією тримає депривованого підлітка на межі постійного страху й особистісно-деструктивних зламів, які можуть переростати у гострі форми аутизму й депресії.

Наслідком незгрупованих і розпорошених комунікативних умінь і навичок, які винесли депривовані діти з власного досвіду проживання у девіантній сім'ї, стають тривалі проблеми з повноцінним спілкуванням на багатьох екзистенційно важливих рівнях: від міжособистісного до ділового спілкування. Інформація сексуального характеру безладно і крадькома отримана з Інтернету може породити неадекватні й хибні стате-

ворольові орієнтації, зумовити стимуляцію гіперсексуальності, тобто зруйнувати ще не сформовану інтимно-сексуальну складову психоструктури депривованої дитини. Дітям, позбавленим сімейної опіки й турботи, характерна загострена потреба в інтимно-особистісному спілкуванні, тому обізнаність із статеворольовими пріоритетами власної статі є дещо дифузним, а внаслідок інтернет-адикції може перерости в девіантні риси і стереотипи мислення, спілкування і діяльності.

Висновки. Основними типологічними векторами становлення і функціонування інтернет-адикцій депривованих дітей виступають такі: 1) залежність від соціальних контактів, здійснюваних у різноманітних чатах та завдяки електронній пошті, як створення ілюзорного уявлення про належність до великої й адресної віртуальної інтернет-сім'ї і ширше – кібер-спільноти; 2) залежність від можливості грати в азартні ігри, робити покупки (здебільшого тільки віртуальні) в електронних магазинах, брати участь у різноманітних конкурсах, акціях, вікторинах, аукціонах тощо; 3) залежність від так званого «волоцюжництва» (своєрідної заміни ймовірної дромоманії) як хаотичної тривалої та перманентної навігації без конкретної мети; 4) джерелом своєрідного комунікативного задоволення від самого факту перебування в мережі, а отже – від приналежності до якоїсь спільноти, групи, відчуття потрібності, переживання позитивних моментів від інтернет-статусності тощо; 5) залежність від комп'ютерних ігор як компенсація своєї нерішучості й самотності, а також опанування навичками агресивного й силового вирішення проблем і конфліктів; 6) оволодіння мультимедійністю як компенсаційний механізм власної замкнутості й аутистичності, боязні і фрустрованості; 7) залежність від використання сексуальних ресурсів Інтернету (втеча в Інтернет є реакцією дитини на перцептивний вакуум та остогидлість замкнутого комунікативного середовища у повсякденному спілкуванні інтернатної установи, що, звичайно, негативно впливає на всі складові спілкування дітей, а також на формування статево-ідентифікаційних компонентів їхнього самоусвідомлення); 8) загальна сублімаційно-компенсаторно-психозахисна сутність блукання депривованої особи Інтернетом.

Перспективи досліджень окресленої проблематики вбачаємо в розлогому крос-культурному дискурсі, зокрема в розробці превенційно-ревіталізаційних програм нейтралізації різнотипних інтернет-адикцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабаева Ю.Д. Интернет: воздействие на личность / Ю.Д. Бабаева, А.Е. Войскунский, О.В. Смыслова // Психология зависимости: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Мн. : Харвест, 2004. – С. 175–222.
2. Войскунский А.Е. Актуальные проблемы психологии зависимости от Интернета / А.Е. Войскунский // Психологический журнал. – 2004. – № 1. – С. 90–100.
3. Гошовський Я.О. Діалогічна інтолерантність у контексті депривованого спілкування / Я.О. Гошовський // Психологія діалогу і світ людини. Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка, за ред. С.Д. Максименка, Г.В. Дьяконова. – Том 1. – Кіровоград : ФО-П Александрова М.В., 2012. – С. 134–143.
4. Гошовський Я.О. Трансформації біодромального шляху особистості в умовах депривації / Я.О. Гошовський // Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія». 2010. – Т. 15, вип. 11. – Частина 1. – С. 241–247.
5. Журавльова Л.П. Чинники та механізми інтернет-залежності від онлайн-ігор / Л.П. Журавльова, О.В. Камінська // Наука і світ. – 2013. – № 7. – С. 44–48.
6. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения). – М.: ИЦ «Академия», 2003. – 288 с.
7. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
8. Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: монография / Л.Н. Юрьева, Т.Ю. Ботьот. – Днепропетровск : Пороги, 2006. – 196 с.
9. Пайерлс Р.Е. Законы природы / Пайерлс Р.Е. – М. : Наука, 1958. – 280 с.
10. Янг К.С. Диагноз – Интернет-зависимость / К.С. Янг // Мир «Интернет». – 2000. – № 2. – С. 24–29.